

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 27 Sayı: 54 (Year: 27 Issue: 54)

Eylül 2024 - Mart 2025 (September 2024 - March 2025)

E-ISSN: 2149-9098

2024, 27(2): 526-535

****Kitap Değerlendirmesi****

İki Kalp Üç Kitap: İstanbul'da Karma Evlilikler¹

Gülsüm DEPELİ SEVİNÇ*

Asker Kartarı, *İki Kalp Üç Kitap: İstanbul'da Karma Evlilikler*, Phoenix Yayınları, 2023, 472 sayfa.

Asker Kartarı'nın *İki Kalp Üç Kitap* adlı kitabı, kültürlerarası iletişimin belirgin konularından olan kültürlerarası evlilik meselesine Türkiye üzerinden örneklerle katkı sunuyor. Hem belgesel hem de kitap olarak planlanmış kapsamlı bir araştırmanın çıktılarında olan kitabın² adındaki "iki kalp" iki insanın romantik ilişkisine, üç kitap ise üç semavi dinin kitapları olan Kuran, Tevrat ve İncil'e göndermede bulunuyor. Kartarı kitapta, Müslüman, Hristiyan, Musevi olmak üzere, farklı inançlardan olan kişilerin kültürlerarası evliliklerini konu ediyor; İstanbul'daki Ermeni, Rum, Musevi ve Müslüman topluluklara dikkat yöneltiyor.

Türkiye'de kültürlerarası iletişim çalışmalarında son yirmi yıl içinde nicel bir artışın kendini gösterdiğini söylemek mümkün. Fakat bunların içinde, toplumsal karşılaşma alanlarına ve gündelik dinamiklere dikkat yönelten etnografik perspektife sahip araştırma örnekleri hala oldukça sınırlı.³ Oysa ki

¹ Bu yazının yazılması sürecindeki destekleri ve önerileri için sevgili Metin Yüksel ve Evin Sevgi Baran'a çok teşekkür ederim.

* Hacettepe Üniversitesi, İletişim Bilimleri Bölümü

Orcid no: 000-0003-2207-648X, depeli@hacettepe.edu.tr

² Belgesel kitapla aynı adı taşımaktadır ve Ece Güneş Saadetyan yönetmenliğinde 2017 yılında tamamlanmıştır.

³ Bu tür etnografik araştırmaların ilk örnekleri, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi ve Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Kültürlerarası İletişim alanının Türkiye akademisinde kurumlaşmasını da başlatmış olan Asker Kartarı danışmanlığındaki tezlerle

kültürel yaşamın incelendiği çalışmalarda deneyimlere ve gündelik hayattaki toplumsal etkileşime bakmak, hem bilimsel hem de toplumsal açıdan önemli potansiyeller içerir. Toplumsal hayatın içindeki öznelerin dinamizmi, sosyal bilimlerin kavramlar setini, öngörü ve yorumsama yaklaşımlarını, metodolojik milliyetçi¹ tutumlarını doğal ve yaratıcı bir şekilde sorguya açma potansiyeline sahiptir. Toplumsal açıdan ise bu tür çalışmalar, fark gruplarının birbiriyle temasının deneyimsel çoğulluğunun görülmesine, farklılıkların birbirini daha iyi tanımasına ve gündelik yaşamın demokratikleşmesine katkı sağlayacaktır. Nitekim *İki Kalp Üç Kitap* da, emek yoğun bir saha çalışmasıyla ve hem diyalojik hem de düşünümsel yaklaşımıyla, içinde yaşadığımız topluma dönük kavrayışımız konusunda oldukça öğretici ve uyarıcıdır.

Kitap bir yandan kültürlerarası evlilikler üzerinden Türkiye'nin çokkültürlü yapısı ve kültürlerarası dinamikleri üzerine düşünmek için önemli kapılar aralamakta, bir diğer taraftan ise niteliksel araştırmalarda metodoloji tartışmasını genişletebilecek bir perspektif sunmaktadır. Şimdi sırasıyla önce kitabın temel konusu ve tartışması devamında ise metodolojik yaklaşımının özgüllükleri hakkında bilgi vermeye çalışacağım.

“Dünyayı Melezler Kurtaracak”

Evlilik çoğul bir ilişkiler yumağıdır. Zamana yayılır ve ilişkiyi sürekli yeniden düzenlemeyi gerektirecek güncel durumlar ve deneyimler üretme konusunda doğurgandır. Dahası aile bir sosyal kurum olduğundan dolayı etkileşim ağırlıkla çiftler arasında yaşansa dahi hemen her zaman onların sınırlarını aşar. Hele de farklı kültürel gruptan insanların evlilikleri ise söz konusu olan, ilişkiler matrisi biraz daha karmaşık hale gelecektir. Bu bağlamda Kartarı, İstanbul'daki farklı etno-dinsel toplulukların evliliklerini incelediği kitabında bilhassa zor bir meseleyi irdelemeyi göze almış görünmektedir. Bu evliliklerde din özellikle önemli bir belirleyendir. Çünkü evlilikte inanç bariyerleri etnik bariyerlerden genellikle daha yüksektir.

ortaya çıkmıştır. Kültürlerarası İletişim çalışmalarında Kartarı'nın yön verdiği akademik hat, güncel eleştirel yaklaşımlarla beslenerek devam etmektedir.

¹ Metodolojik Milliyetçilik kavramı, Batı'nın milliyetçiliği yeterince sorunsallaştırmadığına, bu görmezden gelmenin sonucu olarak sosyal bilimlerin toplum kavrayışını ve kavramsal tanımlarını ulus-devlet paradigmasının belirlediğine işaret eder (detaylı okuma için bkz. Schiller ve Wimmer 2002).

Kitaptaki din adamlarıyla yapılan görüşmelerin etraflıca ortaya koyduğu üzere, üç dinde de farklı inançtan kişilerin birbiriyle evlenmesi yasaklanmıştır. Fakat bu tür dini yasak ve sınırlamaların özellikle çokkültürlü toplumlarda sıklıkla geçersiz hale gelmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim İstanbul'un kozmopolit yapısı içinde sayısız inançlararası evlilik ortaya çıkmıştır.

Çiftler, evlilik adımını attıkları andan itibaren kendilerini kültürel farklılıkla sınanan ilişkilerinin terazisini dengede tutma mücadelesinin tam ortasında bulurlar. Evlilik kararına ailelerin tepkisi ve ikna süreçleri; düğün töreninin hangi kültüre bağlı yöntemlerle yapılacağı; ibadet vb. inanç pratiklerinin ne şekilde yürütüleceği gibi sorular, kitap boyunca katılımcıların anlatılarında cevap aranan sorulardan sadece bazılarıdır. Konuya bir de çocuk dahil olunca, onun ismi, dini, vaftizi, sünneti, komünyon töreni, Bar ve Bat Mitzwah'ı derken, kurulan dengelerin, katılımcılarından Ani'nin ifadesiyle hepten "patlayabileceği" (373) öngörülemez değildir elbette. Daha da bitmez: Ölünce nereye gömülüneceği, cenaze törenlerinin nasıl ve kime göre gerçekleştirileceği meseleleri var bir de (464). Konu özelinde örtük veya açık güç savaşları ve cemaat reflekslerini de atlamamak lazım tabi: Örneğin Yahudi erkekler için Müslüman kızla evlenmek çocuklarının Yahudi olamaması anlamına gelir, çünkü Yahudilikte inanç anne tarafından sürer (71). Müslümanlar ise erkeklerin gayri-müslim bir kadınla evlenmesini kabul ederken, kadınların gayri-müslim cemaate gitmesini daha zor tolere ederler; çünkü Müslümanlıkta çocuğun inancını belirleyecek olan erkeğin dinidir (123). Dini nikah prosedürleri konularındaki toplumsal baskı da bir diğer örnek olarak anılabilir. Kilise nikahı olacak mı, imam nikahı yapılacak mı?...

Çiftler açısından kültürel farklılıkları analiz edebilmek ve yönetebilmek bir yanı sıra kültürlerarasılaşmayı, daha yerinde bir ifadeyle melezleşmeyi getirir. Melezleşme bazen her iki inancın gereklerinden de uzaklaşıp, kendine üçüncü bir yol belirlemekle olur. Bazı aileler için ise her iki dinin bayramlarını da kutlamak, çocuğunu hem sünnet hem de vaftiz ettirmek gibi pratikler melezleşmenin örneği olur (385). Katılımcılardan Kristina çocuğunun inancı ile ilgili şöyle der: "Bana kalırsa hem vaftiz olsun hem sünnet olsun. Çünkü neden? İki şekilde de Allah'ın bol bol istediğini yapmış oluyoruz değil mi? Bol

keseden “Allahım al sana sunuyoruz” gibisinden. (...). Daha bunun nesi olacak yani?” (385).

“Dünyayı melezler kurtaracak” (452). Bu özlü ifade kitaptaki katılımcılardan Simge'nin fikrini yansıtıyor. Bir diğer katılımcı olan Selda ise aynı fikri şu sözlerle destekliyor: “Asla ari ilişkileri onaylamıyorum. Ari nesilleri onaylamıyorum (...) ...evet ben melez evlilikleri ve karma evlilikleri onaylıyorum. Bir daha dünyaya gelsem gene karma evlilik yaparım.” Ama bu defaki evliliğini daha önce yaptığı hatalarından ders çıkararak, eşit bir ilişkiyi talep ederek yapacağını da eklemeyen edemiyor: Çizgilerini çekerek, kimliğini yaşayarak, korkmadan, eşine “tamam sen nasıl istersen” demeden... (452-453). Aslında farklılıklara kendini açmak bu ülkede, hele de İstanbul'un çokkültürlü zenginliği içinde o kadar da zor değildir. Az bir çaba da yeter:

Bir Paskalya, bir kırmızı yumurta da bilsin [insan), bir şey değil bu. Bunlar güzel gelenekler ve Ermenilere de mahsus değil. Bunlar Pagan gelenekleri, güzel şeyler bunlar. Mesela bir bu yuvarlak halkalar var, Yahudilerin, Yom Kipur falan yapıyorlar. Şeker, elma bayramları var. Ne olacak bunlardan korkmayalım. Üç dört kelime Yahudice öğren, dört beş kelime Ermenice öğren, Kürtçe öğren. Ne olursun? Bir şey olmazsın, Lazca öğren. Ben korkmuyorum. Ben bu değişik şeylerden korkmuyorum... (454).

Kültürlerarası iletişim, en özlü ifadesiyle, kişilerin veya kültürel grupların kendilerini ötekinin bakışında ve kavrayışında görmesi olarak işler esasında. Bu bağlamda, kültürlerarası karşılaşma sadece azınlıktaki kültürel gruplar açısından değil; hegemonik olan kimlik açısından da öğreticidir. Bunun bir örneğini Ermeni biriyle evli Türk katılımcı Selmin gülerek şöyle ifade eder: “Bir ara ben adımlı Dacik sanıyordum” (148). Nedir peki Dacik? Alek'in açıklamasına göre, Ermeniler kendi aralarında tüm Müslümanlara toptan Dacik dermiş. Aynen Müslümanların gayri-müslimlere gavur demesi gibi.¹ Alek'in ailesi, kimseleri yakıştıramadıkları oğulları gidip de kendine bir Dacik bulunca epey kızmışlar. Neyse ki o günler geride kalmış, şimdi bunu gülerek anlatıyorlar.

Kitapta dikkat çeken bir diğer örnek ile devam edelim: Görüşülenlerden Yako kendisini dışlayan Türklük tanımına şu sözlerle itiraz eder: “Türklük

¹ Bkz. Margosyan 1994.

ölçüsü bu topraklarda yaşamaksa, 600 yıldır bu topraklarda yaşıyoruz. Hangi nesilden olduğumuz, annemiz dedemiz belli” (42). Aynı doğrultuda Rafi adlı katılımcı milliyetçi ideolojinin sınırlarını işaretlediği Müslüman Türk tanımını şu sözlerle aşındırır: “Ben bir Türk Yahudisiyim” (s.63). Bu vesileyle Hristiyan Türkleri de biz hatırlayalım.¹ Anadolu etnik kimliğinin Türklükle sınırlı olmadığını ise zaten biliyoruz.²

Azınlık kültürler egemen kültürün inançlarını ve kültürel pratiklerini zaruri olarak bilirler; ibadetlerini, bayramlarını, anmalarını illa ki öğrenirler. Bunun tersi ise pek yaygın değildir. Egemen olan azınlıkların kültürel etkinliklerini ve pratiklerini bilmeye çok da merak duymaz. Nitekim katılımcılardan Ellie bunu Müslüman Türk toplumuna ilişkin şu sözlerle somutlar: “...genelde bu din farklılıklarını, Musevi, Rum, Ermeni ayırt etme kabiliyetleri olmuyor, birbirine karıştırıyor çoğu. (...) ‘Kiliseye gittin mi?’ derlerdi. Halbuki diyordum ‘ben kiliseye gitmem, ben Musevi’yim, Museviler sinagoga gider” (149).³Türkiye akademisinde, farklı kültürel gruplara ve kültürlerarası etkileşim alanlarına dönük çalışmaların sınırlı olmasının sosyolojik, politik ve ideolojik pek çok nedeni vardır şüphesiz. Fakat egemen olmanın konforunda beslenen bu meraksızlık da sebeplerden biri sayılamaz mı...?

Metodoloji: Bol kahramanlı bir Roman

İki Kalp Üç Kitap'ın yöntemsel yaklaşımının da birtakım özgün ve özgül sonuçlar ürettiğini söyleyebiliriz. Bu özgünlüğün ortaya çıkmasında araştırmaya belgesel yöntemin dahlinin de önemli katkısı olmuştur şüphesiz. Belgesel bir mekâna, anlatıya, ana kahramanlara (protagonist) ihtiyaç duyar. Haliyle, belgeselin ve akademik çalışmanın yöntemlerinin bir arada kullanılması ve bunlara koşut olarak yazarın akademik yazının sınırlarının dışına çıkmayı göze alan yer yer kurmacaya başvuran, deneysel bir yazım

¹ Bkz. Benlisoy, 2008.

² Bkz. Aydın, 2012.

³ Türkiye toplumunun ötekine dönük meraksızlığına uyarı niteliğinde bir diğer örneğe arkadaşım ile yürüttüğümüz bir araştırmada bizzat tanık olmuştum: Görüştüğümüz kişilerden Kenyalı bir öğrenci Ankara sokaklarında kendisine sürekli olarak yöneltilen “Suriyeli misin?” sorusundan duyduğu şaşkınlığı ve bıkkınlığı isyan jestiyle şöyle ifade ediyordu: “Mesela Suriyeli misin diye soruyorlar. ‘Abi, değilim Suriyeli, ben Afrikalıyım. Nasıl oluyor da komşu ülkedeki insanları tanıyamıyorsun?! Suriyeliler benim gibi görünmezler ki!” (Depeli ve Atar 2016: 277).

tarzını benimsemesi, kitabı kahramanı bol bir romana dönüştürmüş gibidir.¹ Bu yazım tarzını benimsemek, okurla araştırmacı arasındaki akademik mesafeyi kırmanın bir yolu olarak düşünülebilir.

Kitabın içeriği daha çok sohbet ortamına benzeyen odak grup görüşmeleriyle kurulur. Bu buluşmalar, yukarıda kısaca özetlendiği üzere, katılımcıların evliliklerindeki kültürlerarası dinamikler ve sorun çözme yolları konusunda akademik meraka da hitap eden cevaplar üretir, ki kitabın asli hedefi de bu bilgilere ulaşmaktır. Öte yandan görüşülen kişilerin hayat hikâyelerinden kesitler, duygu ve fikir paylaşımları ulaşılan bilgileri derinleştirir, araştırmanın öznelere ete kemiğe büründürür. Sohbetlerde katılımcıların uğradıkları ayrımcılığı, başka bir kültürel gruba yönelik önyargılarını dile getirdikleri de olur. Grubun birbirinden öğrenme, birbirini gözetme özeni bu anlarda doğar. Örneğin tüm Yahudiler cimri de, bazı Türkler eli sıkı mıdır yani (49)!? Hiçbir kimlik grubu sabit değildir ki! (60) Görünen o ki sözcükler de masum değildir.

Kartarı'nın kitabı iyileştirici bir temas olarak tahayyül ettiğini sohbetlerin içinde izleyebiliriz. Bazen hayat hikâyelerinin acı bir durağı olarak 6-7 Eylül olayları, Trakya olayları, Ermeni tehciri, Neva Şalom Saldırısı, Hrant Dink'in öldürülmesi gibi tarihsel olaylar söze gelir. Yer yer içine kapalı cemaat olarak kendini koruma refleksi (32-37), iç savaş korkusu (456), ayrımcı saldırılara karşı çocuğunu güvenceye alma kaygısı da dile dökülür (382). Zorlayıcı anıların, duyguların ve düşüncelerin dile geldiği böyle anlarda Kartarı grup üyeleri arasındaki duygu geçişlerini, empatinin ve diyalojik değerlendirmenin devreye giriş anlarını dikkatle izler, sohbeti durdurması gerekip gerekmediğini

¹ Buradaki anlatisallığı ve kurmaca eklemeleri dışlamayan yazınsal yaklaşım bir yanıyla, Türkiye'de pek de örneği bulunmayan Etno-kurmaca yazının bir örneği olarak değerlendirilebilir. Etno-kurmaca yazınsal bir tür olarak antropolojinin kendi içindeki yöntem bilim tartışmaları ve bu tartışmalara görsel antropolojinin temel katkılarıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim bir ayağı da belgesel olarak planlanan bu çalışma açısından etno-kurmaca unsurlar çok yadırgatıcı değildir. Aynı doğrultuda, Kartarı'nın yazınsal yaklaşımı, etnografik film yönetmeni ve etno-kurmacanın öncülerinden olan Jean Rouch ile Sosyolog Edgar Morin'in *Cronicle of Summer* (1961) filmi de akla getirebilir. Yönetmenler, yöntem bilimsel bir tartışmadan yola çıktıkları bu filmde Paris'te farklı sınıfsal ve kültürel arka plandan insanlarla onların gündelik yaşamını, duygu ve düşüncelerini izleyen görüşmeler yaparlar. Dahası film içinde bu insanlar ara ara birbirleriyle de karşılaşır, hatta yönetmenlerin organize ettiği planlı buluşmalar yaparlar. Bu buluşmalarda birbirlerine dönük önyargılarıyla yüzleşirler. *Chronicle of Summer* kent etnografisinin ilk filmlerinden biri olarak da bilinir.

ölçer, okura ortamdaki duygu durumu hakkında da bilgi aktarır. Yazar, özellikle bu tarihsel olayların anıldığı ve ayrımcılık ifadelerinin sohbet içinde çözümlendiği anları kendi özdeşünümsel ve otoetnografik paylaşımları için de vesileye dönüştürür.

Kitap katılımcı sayısının yaklaşık 8-10 civarında olduğu odak grup görüşmeleriyle ilerler. Toplam 58 kişiye ulaşılır. Kitabın katılımcıları yanında, bir başka kahraman daha vardır kitapta: İstanbul. Çünkü odak grup görüşmeleri her defasında İstanbul'un başka mekânlarında yürütülür. Tahmis Han, Rezan Has Müzesi, İstiklal Caddesi'ni gören bir kafe, Anadolu Kavağı'na doğru yol alan bir vapur, Kadir Has Üniversitesi'nin kafesi, Piraye Kafe ve Saatli Bina'nın önündeki çimlerin önü bu kalabalık buluşma mekanlarından sadece birkaçıdır. Vapurda önden yer tutup çayını yudumlamak, rıhtıma bağlanmış bir teknede balık ekmek yemek, çimlere yayılmak, aralarda sigaraya kaçmak sohbetin parçasıdır. Kitabın akışı içinde, sohbet grubunun çokkültürlü bir kent olan İstanbul'un içinde dolaştığını izlemek kitaba roman tadı veren bir diğer unsurdur. Bunda şüphesiz anlatıyı örgütlerken yer yer kurmaca eklemelere başvurmak, okuru bazen bir esnaf sohbetinin içine çekmek, bazen İstanbul trafiğinin keşmekeşinin ortasında bırakmak, veya Kadıköy'de bir kafede araştırma dışı bir çay sohbetine dahil etmek de, daha etkili olmuştur.

Deneysel bir yaklaşımla yazılan kitap, araştıran-araştırılan ilişkisini, sosyal bilimlerin yöntemsel konvansiyonlarını, akademinin yazın biçemlerini esnetmiş olması açısından da dikkat çekici bir çalışmadır. İfade edildiği üzere kitap akademik nitelikleri olan bir çalışma olmakla birlikte kuramsal bir tartışmaya girmez. Fakat bu kitapta kuramsal bir bakışın olmadığı anlamına gelmez. Bu tür bilgileri araştırmacının özdeşünümsel sesinde veya belgesel asistanları ile yaptığı küçük sohbetlerde okuruz. Kitap görüşmelerin bir analizini de sunmaz. Fakat bu kitabın analizden yoksun olduğu anlamına da gelmez. Araştırmacı buluşmalarda aktarılan deneyimleri anlamak ve analiz etmek konusunda katılımcılarla sorumluluk paylaşır; analiz ve yorumlar canlı sohbet ortamının akışında kültürlerarası etkileşimin dinamiğinde gerçekleşir; iletişimsel sorunlar, önyargılar, sosyo-politik ve tarihsel olaylar, siyasetin

kültürel fark kavrayışı üzerindeki belirleyiciliği, ayrımcılık ve eşitsizlik anlatıları, azınlıkta olmanın kaygıları vs. sohbetin içinde dile dökülür ve çözümlenir. Bu resme okur, kendi kendini analiz eden bir sohbe kulak veren bir dinleyici gibi katılır, kendi deneyimleri üzerine düşünmeye çağrılır.

Sonuç: Kültürlerarası İletişimden Öğrenmek

Çeşitli vesilelerle gözlemleyebildiğimiz ve kitaptaki katılımcılardan Erhan'ın da işaret ettiği üzere (41) Türkiye'de siyasetin toplumsal yaşam üzerindeki gücü büyüktür. Hatta önyargıların sürekli pompalandığı bir mekanizmanın devrede olduğu bir ortamda, maalesef neredeyse ırkçı olmamak zordur (141). Fakat siyasetin baskısına ve ürettiği pek çok olumsuz toplumsal olaya rağmen, kültürel gruplar arasında olumlu temaslar ve deneyimler de her zaman olmuştur.

Kartarı'nın başlattığı tartışma ve verdiği örnekler vesilesiyle, ben de benzer bir örneği aktarmak isterim. Konu yine evlilik: Metro'da yanımda oturan ortayaşlı bir erkek Haymana Kürtleri üzerine okuduğum tezin konusundan da cesaretle benimle sohbe başladı. Haymanalıymış. Ama Kürt değilmiş. Aksine, milliyetçi bir Türk olarak bir zamanlar Haymanalı ülkücü gençliğin önde gelen figürlerindenmiş. Siyaset ve sokak hayatının en canlı olduğu yıllarda Alparslan Türkeş'in kendisine ve arkadaşlarına, belli ki kafasında asimilasyon fikriyle, illa ki Kürt kızlarıyla evlenmeleri tavsiyesinde bulunduğunu aktarıyor. Kendisi ve bir grup arkadaşı bunu emir telakki etmişler tabi. "O dönem hepimiz Kürt kızlarıyla evlendik" diyor. Çok da mutluymuş evliliğinde, öyle anlatıyor. Peki eşiniz Kürtçe konuşmaz mı hiç evde dediğimde, "Konuşmaz olur mu, ailesiyle konuşurken onlar hemen ikinci kanala geçerler", diyor. "Ona ben karışmam tabi", diye de ekliyor gülererek. Bir Türk milliyetçisinden bunları duymak benim için şaşırtıcı bir deneyim olmuştu. Görünen o ki gündelik hayat akademik öngörünün sınırlarını zorlayabilecek, sosyal bilimlerin, inaçların, siyasetin çizdiği kavramlar ve kurallar sınırını çözümlenebilecek nitelikteydi. Bu yanılla çok da öğreticiydi.

Türkiye'de özellikle 2000'lerden itibaren görünürleşen eleştirel akademik araştırma örnekleri büyük ağırlıkla toplumdaki ayrımcılığın, milliyetçiliğın,

cinsiyetçiliğin vs. işleyişini anlamaya odaklanıyor. Zira bu konularda ne yazık ki fazlasıyla örnek üreten bir toplumuz. O nedenle, bu tür çalışmaların kıymeti elbette tartışılmazdır. Fakat temasın ve etkileşimin yarattığı özgül deneyimleri, kültürlerarasılaşıma veya melezleşme örneklerini görünür kılmak en az sözü geçen çalışmalar kadar kıymetlidir. Bu tür örnekler sahada daha az olabilir elbette. Fakat zaten onların gücü nicel boyutlarında değil niteliklerindedir: Bu tür olumlu deneyimleri öne çıkarmak, fark gruplarının birbiriyle temasının deneyimsel çoğulluğunun görülmesine, farklılıkların birbirini daha iyi tanımaya ve gündelik yaşamın demokratikleşmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, ırkçı, milliyetçi, cinsiyetçi vb. her türlü ayrımcılıkla mücadele etmeye destek sunacaktır. Eleştirel kültürlerarası iletişimin temel tanımlayıcı motivasyonlarından birisinin değişim yaratmak olduğunu da hatırlayarak, Kartarı'nın kitabının, benzer türdeki çalışmaların çoğalmasına vesile olmasını umut ederim.

Kitaba dair son birkaç öneri ile bitirmek isterim: Kitabın yeniden basımı durumunda editöryal okumada gözden kaçan bazı yazın ve ifade problemlerinin giderilmesi kitabın niteliğini artıracaktır. Ayrıca *İki Kalp Üç Kitap* epey hacimli bir kitap olmakla birlikte, hiçbir altbaşlığa başvurmaksızın akmaktadır. Kitabı bölümler halinde yapılandırmak okura düşünce molaları verebilme, nefeslenme olanağı sağlayacaktır.

Kaynakça:

Aydın, Suavi (2012). "Türkiye'nin Etnik Yapısı." *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru (der.) içinde. Ankara: Phoenix. 181-228.

Benlisoy, Foti (2008). "Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol: 'Hristiyan Türkler'". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. (Cilt 4). Tanıl Bora, Murat Gültekingil (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 927-933.

Depeli, Gülsüm; Atar, Özlem (2016). "Türkiye'de ve Ankara'da Yabancı Öğrenci Olmak: İlk Ağızdan Deneyimler", *Göç ve Kültür Sempozyum Bildirileri Kitabı* içinde. Ankara: KIBATEK Yayınları. 269-282.

Margosyan, Mıgırdiç (1994). *Gavur Mahallesi*. İstanbul: Aras.

Schiller, Nina Glick; Wimmer Andreas (2002). "Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences." *Global Networks* 2 (4): 301-334.